

İMTAHAN XOFU VƏ ONUN DEMOKRATİYASI

Vadi Bəşirov
*ADU-nun pedaqogika
kafedrasının dosenti,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru*

Bu gün ali və orta ixtisas təhsili müəssisələrində pedaqoji prosesi səmərəli etməyin mühüm amillərindən biri də təhsilalanların ideyası, əxlaqi-mənəvi hazırlıq səviyyəsini, intellektual bacarıq və vərdişlərini, peşə-ixtisas səriştəliliyini yüksəltmək üçün onlara fundamental nəzəri-elmə bilik və yüksək davranış mədəniyyəti aşılamaqdan ibarətdir.

Ali təhsille bağlı son illər qəbul olunmuş bir sıra sənədlərə, eləcə də Nazirlər Kabinetinin müvafiq qərarları ilə təsdiq edilmiş "Ali təhsil pilləsinin dövlət standartları və programı"na, "Bakalavriat təhsilinin məzmunu və təşkili Qaydaları"na, "Magistratura təhsilinin məzmunu, təşkili və "magistr" dərəcəlerinin verilməsi "Qaydaları"na və Avropa Kredit Transfer Sisteminə uyğun olaraq hazırlanmış və Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2013-cü il 24 dekabr tarixli 348 sayılı qərarı ilə təsdiq edilmiş "Ali təhsil müəssisələrinin bakalavriat və magistratura səviyyəsində kredit sistemi ilə tədrisin təşkili qaydaları"na əsasən imtahanların tətbiqi ilə əlaqədar mühüm didaktik tələblər sisteminin hazırlanması indi pedaqoji ixtimaiyyətin diqqət mərkəzindədir.

Bu sənədlərdə tələbələrin ali məktəbdə qazanmış olduqları bilik, bacarıq, vərdişlər və mənəvi keyfiyyətlərin səmərəli tətbiqi istiqamətində təlimin (ümmülikdə pedaqoji prosesin) təşkili forması olan imtahanlara yeni münasibət, bu sahədə əsaslı dəyişikliklərin nəzərə alınması prioritet istiqamət kimi öz bariz ifadəsini tapmışdır.

İmtahan prosesinin təşkili ilə bağlı şəhərlər onu deməyə əsas verir ki, həzirdə bu işin elmi əsasları, nəzəri qa-

nuna uyğunluqları, praktik istiqamətləri, sosial həyatı müdürücəsi maksimum səviyyədə humanist qayələr əsasında, ədalətli mövqə seçimi, obyekтивlik prinsipini baxımından tam demokratik və şəffaf mühitlə hasilə gəlməlidir. Bu gün ali təhsil ocaqlarının əksəriyyətində imtahanların açıq olması, şəffaf aparılması geniş ixtimaiyyət arasında böyük maraq doğurur. Bu işə ixtimai nəzarət gücləndirilmiş, xüsusən imtahanların valideyn müşahidəsi ilə, ixtimai qurumların səy və qayğıları ilə əhatə olunmasına böyük diqqət yetirilir.

Bu cəhətdən imtahanlara yeni ya-naşma baxımından dəyər verilməsi zərureti yaranır. İmtahan tədris prosesinin elə bitkin kəsiyidir ki, bu zaman imtahan verənlərin təhsil mərhələlərində qazanmış olduqları biliklər sistemi dəha səmərəli və effektiv nəticələrlə özünü bürüze vermiş olur. Xüsusən imtahan zamanı tələbələrdə təlaş, həyəcan, stress, psixi gərginlik yaranması səbəbindən onlarda "imtahan xofu" sindromu əmələ gəlir. İmtahan gedisi ndə tələbənin öz psixoloji vəziyyətini tənzimləməyi bacarmaması təlim əməyini heç də səmərəli etmir. Nəticə olaraq bu işin təşkili prinsipləri nə qədər mükəmməl texnologiyalar və təşkilati prosedurlar əsnasında qurulsada, yenə də "xof" deyilən bir hal tələbə psixologiyasında "lövbər" saldığı üçün o, özündə bu ziddiyətli məqamları aradan qaldırmaq üçün daxili təpər hiss etmir.

Çox vaxt tələbələr tərəfindən pedaqoji fealiyyətin imtahan prosesinə qanunauyğun olaraq təlimdə müvəffəqiyyətinə nəzarət, onun yoxlanılması, qiymətləndirilməsi və hesaba alınması üsulu kimi proqnoz verilmədiyindən, hazırlıq məqamlarında iradi səy azalır, vahimə buldu ətrafdə sanki qorxunc meyil, sağlam olmayan mənəvi-psixoloji mühitin yaranmasına gətirib çıxarır.

Dəfələrlə şahidi olmuşuq. Tələbə adətən imtahan ərefəsində özünü da-ha çox səfərber etməklə bu prosesə hazırlaşmayı qət edir. İmtahanlar üçün zəruri şərtin ideya və mənəvi istiqamətini gündəlik hazırlıqla yox, yalnız bu "finiş"də sınaqdan çıxar-

maq üçün, sanki bu niyyət ilə öz iradəsini cilovlayır.

Bəs əslində imtahana aparan yol üçün həqiqi hazırlıq mərhəlesi nədən nəşət götürməlidir?

Əlbəttə, adı bir həqiqətdir ki, fənn üzrə biliklər mövcud program səviyyəsində məşğələ zamanı və gündəlik hazırlıq yolu ilə nə qədər məqsədönlü, ardıcıl, planlı qaydada mənimsənilərsə, tələbələrə imtahanda bir o qədər asan olar.

Lakin bəzən tələbələr arasında imtahan prosesində "bilik yeganə meyərdir" prinsipinə əməl etməyərək müxtəlif yollara əl atmağa çalışanlar da olur. Bunun da ən mühüm səbəbi, bizcə onların bu prosesə əksər hallarda xoflu məqam, gərginlik məkanı, təzadlı situasiya mühiti kimi qeyri-dəqiq halətlərlə yanaşmalarından irəli gəlir.

Tələbələr arasında imtahan xofu hətta bu zaman bəzəi üzdəniraq əmələrə də əl atmağı onların "iş üsuluna" çevirir. İmtahan gedisi ndə qulaqcılarda istifadə, telefon ismarıcı göndərmə, "sparqalka əməliyyatı" və digər bu kimi halların cərəyan etməsi əlbəttə yaxşı hal deyil. Tələbə imtahan yüksək şövq və nikbin əhvalla girməlidir. O, il boyu qazanmış olduğu təlim nəticələri haqqında "dəstixəttini" görməli, hazırkı fealiyyət məhsulunun xoş uğurundan sevinc, fərəh hissi tapmalıdır. Əfsuslar ki, ali məktəb astanasında gələcək nəsil formalasdırmağın imtahandan keçən yolu xof zabitesindən yan keçmədiyi üçün belə hallar tələbə dünyasında tam səmimiyyəti ilə müşahidə olunmur. Halbuki, imtahan da hər bir tələbə üçün şərəf və ləyaqət məsələsi olmalıdır.

Məsələnin digər bir tərəfi isə sırf imtahan prosesine hazırlığı təmin edən fənn müəlliminin və yaxud digər iştirakçıların bu prosesdəki aydın və düşünlülmüş mövqeyi ilə bağlıdır. Müəllim üçün imtahan demokratik bir imic olmalı, onda yüksək məsuliyyət hissi yaratmalıdır. Fənni tədris edən müəllim imtahan prosesini seyrçi mövqedən yox, vətəndaş-mütəxəssis münasibətindən həll etməyə çalışmalı, bu yolda əldə olunan nəticələri gə-

ləcək fealiyyəti üçün stimul seçməli, çatışmazlıqları götürmək, öz peşə və sənət paradiqmasına, ixtisas fealiyyətinə bir daha nəzər salıb, özü-özüne mənəvi-hüquqi cəhdən hesabat verməlidir.

Lakin imtahan imicinin məqsəd və vəzifələrinin icra olunmasında təkcə müəllim və tələbə münasibətlərindəki gedışatla da kifayətlənmək olmaz.

Hazırkı şəraitdə "imtahanın xofu və onun demokratiyası" bu subyektlərin fərdi yanaşma manerasında olan bəzəi çatışmazlıqlar heç də onların bu prosesə məsuliyyətsizliyindən irəli gelmir. Avropa dəyərlərinə istinadən qurulan və yazılı formada həyata keçirilən imtahan prosesinde üzə çıxan anlaşılmazlıqlara ciddi hüquqi-sosial münasibətin olmaması da, açığını deyək ki, qənaətləndirici hal deyil. Məsələn, ölkəmizin mövcud olan ən nüfuzlu ali məktəblərində belə, imtahan xofu, onu üstələyəcək demokratik təsir imkanları dəqiq müəyyənləşdirilməyindən, imtahan bir qism müəssisələrde yazılı, digərlərində şifahi, başqalarında isə test texnologiyasına istinadən aparılır. Ali məktəblerarası münasibətlərde imtahan hazırlığı və təcrübəsi üçün vahid səbəkə, koordinasiyaedici qurum olmadığından bu sahədə müəllim və tələbə həmrəyliyinə də müəyyən cəhdən xələl gelir.

Doğrudur, bu sahədə Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin müvafiq islahatçılıq fealiyyəti mövcud reallıqlara aydın cıraq tuta bilir, lakin bu iş ixtimai-dövlət qurumlarının digər səlahiyyətli məmurlarını da hərəkətə gətirməlidir. İmtahan proseslərinə ümumxlaq və ümumdövlət səviyyəsindən, kütłəvi sosial dəyər prizmasından yanaşılmalıdır.

Bilik nümayiş etdirməyin nəzəri-metodiki vəsilesi olan imtahan prosesinin yeni milli-pedaqoji xüsusiyyətləri ilə dünya təcrübəsindəki mütərəqqi texnoloji çalarları üzvi surətdə vəhdətdə götürməklə, sağlam mənəvi-psixoloji mühit və maddi-texniki baza yaratmaqla imtahan ovqatına həm də ədaləti seçim, vicdanlı münasibət kredosundan yanaşılmalıdır.